

IMATGES PER CREURE: LA REFORMA I EL COMBAT ENTRE ICONOGRAFIES

Encara avui admirem els frescos de Rafael a les estances vaticanes que, a inicis del segle XVI, celebraven alguns episodis clau de la història de l'Església catòlica amb el Papa com a protagonista. Menys conegut és que Cranach en capgirà el significat en tretze imatges que, a través de l'antítesi com a recurs visual, contrastaven la corrupció de l'Església amb el retorn del veritable cristianisme, encarnat per Luter, qui li encarregà aquest *Passional Christi und Antichristi* (1521).

Les obres d'art poden vehicular tot tipus de missatges, i aquesta riquesa de significats i de possibilitats explica en part la vigilància i el control a què han estat freqüentment sotmeses. Ha estat sobretot en períodes de conflictes polítics i socials que les imatges han transmès idees polèmiques contra l'autoritat, tot i que aquesta funció de l'art obertament crítica només es troba legitimada socialment en algunes comunitats del món contemporani. Tanmateix, al llarg dels segles XVI i XVII també s'elaboraren obres amb contingut combatiu, que posaren en relleu els defectes dels enemics. Algunes condicions externes al món de l'art expliquen en part la possibilitat de l'aparició d'aquest tipus d'imatges; així, la progressiva politització de la població europea en època moderna, que culminà amb la Revolució Francesa, en fou un element important. Però, sens dubte, la coincidència de l'expansió de la impremta i l'esclat de la Reforma luterana esdevingué un punt cabdal en l'ús polèmic de l'art.

Precisament, les noves confessions religioses sorgides arran de la Reforma, entre altres coses, van tornar a qüestionar i debatre els usos i funcions de les imatges. Totes elles criticaren la idolatria d'aquells que confonien la forma amb la idea d'allò sagrat. Tanmateix, lluny de les propostes més radicals de Karlstad i altres teòlegs reformistes que defensaven la iconoclàstia i la destrucció de les imatges religioses, Luter promogué sempre el valor pedagògic de l'art, i féu un ús ben conscient de l'estampa com a mitjà d'adoctrinament i propaganda.

Des del món catòlic aquesta idea fou refermada oficialment en el Concili de Trento (1545-1563) i esdevingué motiu de reflexió de tractadistes i teòlegs al llarg de les dècades següents. Els llibres religiosos de gèneres diversos s'il·lustraren sovint com a suport a la narració, a la meditació o a la predicació. La Bíblia, el llibre comú a totes les confessions, que s'havia editat en múltiples versions i llengües des del primer exemplar imprès per Gutenberg el 1455, també es va il·lustrar en aquests temps convulsos, atès que la imatge ajudava a apropar el contingut de les Sagrades Escripures a una població majoritàriament analfabeta. Es difongueren les doctrines respectives, però amb

Bayerische Staatsbibliothek, Múnic

Lucas Cranach, *Passional Christi und Antichristi*, xilografia, 1521

èmfasis diversos. Des de l'àmbit catòlic, s'il·lustraren conceptes com l'exaltació eucarística o la funció guaridora dels sants i les relíquies, mentre que les paràboles i els exemples públics de la misericòrdia de Crist sovintejaven en l'àmbit protestant.

A més de posar de manifest les propostes doctrinals, la imatge també fou emprada per mostrar els defectes de l'oponent. La pugna religiosa en púlpits i carrers va tenir un paral·lel en el món visual i, a través de diversos recursos, els artífexs d'aquestes obres atacaren els enemics oferint-ne una imatge negativa. Una de les fórmules més efectives per a aquest propòsit fou la inversió de la imatge positiva de l'altre, capgirant les idees difoses des de la propaganda rival, tal com es va fer al *Passional* esmentat anteriorment, en què la identificació del Papa amb l'Anticrist era inequívoca. La inversió moral es mostrava amb una inversió formal i l'arsenal reformista feia escarni tant de la imatge del Papa i la cúria romana com d'algunes pràctiques catòliques abusives, com ara la venda d'indulgències per a la salvació de l'ànima. Des d'àmbit catòlic, es representà Luter com un xarlatà i es mostrà el triomf de l'Església catòlica en pintures, gravats o tapissos en què els enemics reformistes apareixien esclafats. En algunes ocasions, la mateixa iconografia fou utilitzada des d'ambdós bàndols, i tant el Papa com Luter foren representats com bèsties de l'Apocalipsi. La vehemència i la inventiva d'aquests atacs visuals, sobretot protestants, es difongueren arreu d'Europa i es perpetuaren en contextos posteriors, quan van servir de model a obres de conflictes diversos.

Cristina Fontcuberta i Famadas
Universitat de Barcelona